

اهمیت تحقیق در تحصیلات عالی و راهکارهای تقویت آن

پوهنمل دکتور احمدشعیب مسلم یار

دیپارتمنت تاریخ، پوهنځی تعلیم و تربیه، مؤسسه تحصیلات عالی سمنگان، سمنگان، افغانستان

ایمیل: muslimyar.786@gamil.com

چکیده

یکی از وظایف مهم اعضای کادر علمی پوهنتون‌ها، انجام تحقیقات علمی به منظور رشد و توسعه علمی است. علی‌رغم اهمیت تحقیق علمی، طرح‌های تحقیق علمی پوهنتون‌های کشور از شاخص‌های کم‌تر علمی برخوردار است. بنابراین هدف از مقاله‌ی حاضر شناسایی جایگاه و اهمیت تحقیق در تحصیلات عالی و شناخت موانع تحقیق علمی و ارائه راهکارهای مناسب جهت مرفوع کردن آن‌ها به منظور ارتقای سطح کمی و کیفی تحقیق علمی در تحصیلات عالی افغانستان است. این تحقیق یک تحقیق توصیفی بوده که اطلاعات آن با استفاده از روش میدانی، از طریق پرسش‌نامه و منابع کتابخانه‌ای جمع‌آوری گردیده با استفاده از فرمول کوکران و نمونه‌گیری تصادفی، واقعیت‌های میدانی وضعیت کنونی تحقیقات علمی را در تحصیلات عالی افغانستان شناسایی نموده؛ سپس براساس یافته‌های این تحقیق، راهکارهای دقیق علمی از موانع و مشکلات موجوده را با اتکاء به یافته‌ها، تحلیل نموده است.

اصطلاحات کلیدی: تحقیقات؛ تحصیلات عالی افغانستان؛ پوهنتون‌ها؛ کادر علمی؛ افغانستان؛ موانع و راهکارها

The Importance of Research in Higher Education and Ways to Strengthen It

Sr. Teaching Asstt. Ahmad Shoaib Moslimyar

Department of History, Faculty of Education, Samangan Higher Education Institute,
Samangan, Afghanistan

Email: muslimyar.786@gamil.com

Abstract

Academic staff members of universities bear a crucial responsibility for scientific research, which is pivotal to growth and development. Yet, despite the paramount significance of scientific research, universities in our country often fall short of achieving substantial milestones. This article seeks to illuminate the role and significance of research in higher education, identify prevailing impediments to scientific research, and propose viable solutions to surmount these challenges. Ultimately, the goal is to enhance the quantity and quality of scientific research within Afghanistan's higher education institutions. Using a descriptive research methodology and a qualitative approach involving questionnaires and library sources, this study analyzes the current state of scientific research in Afghanistan's higher education. The findings of this research are leveraged to derive concrete solutions to the existing obstacles and issues, thereby bolstering the scientific research endeavors in our higher education institutions.

Keywords: Research; Higher Education in Afghanistan; Universities; Academic Staff; Afghanistan; Obstacles and Solutions

مقدمه

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ «آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند برابر اند، تنها خردمندانند که پندپذیرند» (زمرآیه ۹). از ویژگی‌های عصر حاضر که آن‌را از سایر اعصار و قرون گذشته متمایز می‌کند، موضوع تحقیق علمی است. هرچند تحقیق علمی از جمله مفاهیمی است که بشریت از ابتدا تلاش کرده تا با پدیده‌های ناشناخته‌اش آشنایی پیدا کند و همواره به‌عنوان مؤلفه‌ی مؤثر بر زندگی بشری شناخته شده است. در واقع؛ امروزه تحقیق یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های رشد و تعالی کشورها در سطح بین‌المللی محسوب می‌گردد و سبب شده تا کشورها بتوانند نقش مهم‌تری را در تحولات جامعه جهانی داشته و تأثیر بیش‌تری بر سایر کشورها بگذارد و بدین ترتیب با شتاب و سهولت بیش‌تری به مقاصد و اهداف خود برسند. هرگاه در تحقیق علمی تحولی رخ داده، در جامعه انسانی رشد چشم‌گیری حاصل شده است؛ هم‌چنین روش‌های علمی نیز دچار تحول شده‌اند؛ زیرا تحقیق علمی هویت آکادمیک و پوهنتونی دارد و کاروان آن نیز، حلقه‌های به هم پیوسته یک زنجیر هستند، از طرفی، توجه به محتوای تحقیق بدون در نظر گرفتن زمینه‌ی روش‌مند آن، تولید علم را با مشکل روبه‌رو می‌سازد؛ از این‌رو، محتوای تحقیق علمی باید به دنبال روش‌ها باشد. با در نظر داشت اوضاع کنونی ضرورت برخورداری از تحقیق علمی گسترده بیش از پیش بدیهی است و این امر محقق نمی‌شود، مگر این‌که فضای تحقیق علمی در کشور آماده باشد؛ زیرا دنیای کنونی ما بسیار پیچیده و با گذشته بسیار متفاوت است، زندگی در چنین دنیایی بدون تحقیق علمی ممکن نیست. بنابراین اهمیت و ضرورت این مقاله از این‌جا ناشی می‌شود که فرایند تحقیق علمی بسیار پیچیده‌تر از آن است که بتوان انتظار داشت. مجموعه‌ی از یافته‌های علمی ناظر بر روابط دخیل آن، به‌عنوان یک سند مکتوب مورد استفاده قرار گیرد. نتیجه این‌که، در ایفای موفقیت‌آمیز تحقیق علمی، اعضای کادر علمی مکلف‌اند خود دست به تحقیق علمی بزنند. مسئله‌ی اصلی این مقاله، شناسایی جایگاه و اهمیت تحقیق در تحصیلات عالی و دریافت راهکارهای علمی و عملی جهت تقویت تحقیق علمی در تحصیلات عالی افغانستان است. تحقیق علمی در تحصیلات عالی افغانستان چه جایگاهی دارد؟ سؤال اصلی این تحقیق بوده و سؤالات فرعی آن عبارت از: مهم‌ترین موانع و مشکلات تحقیق علمی در تحصیلات عالی افغانستان چیست؟ و مهم‌ترین راهکارهای تقویت تحقیق علمی برای اعضای کادر علمی کدامند؟

پیشینه تحقیق

اگرچه در بررسی پیشینه‌ی تحقیق، با این عنوان مشخص (اهمیت تحقیق در تحصیلات عالی افغانستان و راهکارهای تقویت آن) آن‌هم با بهره‌گیری از علوم تربیتی اثری یافت نشد^۱، با وجود این برخی تحقیقی صرفاً در خصوص روش تحقیق و نقش پوهنتون‌ها در تولید علم وجود دارند که بخشی از آن‌ها به موضوع این مقاله شباهت دارند. کتاب‌های مانند: «تکوین و توسعه‌ای پوهنتون‌های غرب، پوهنتون و سرمایه گذاری منابع انسانی، روش تحقیق در علم حقوق با تأکید بر پایان‌نامه‌نویسی، درآمدی بر روش تحقیق در تاریخ، نحوه انجام تحقیق اجتماعی» از نویسندگان و محققان چون ژوزف ترجمه و هاب کریمی و وورهای ترجمه یوسف نراقی، حسین آل کجاف و ترزال بیکر با ترجمه هوشنگ نایی و علی‌رضا ملائی توانی، از تحقیق‌های معتبر در ارتباط با موضوع تحقیق است. نویسندگان این آثار سعی کردند از جایگاه و اهمیت تحقیق در نهادهای علمی به‌ویژه پوهنتون‌ها صحبت نمایند. هم‌چنین مقالات: «پوهنتون و تعریف آن، تحقیق و اهمیت آن، جایگاه ارزش‌ها در آموزش و تحقیق‌های علمی و راه‌های ترغیب معلمان به تحقیق‌های علمی» از علی‌ابوالقاسی، نظام‌الدین فقیه و منصوری رضا را می‌توان از برجسته‌ترین تحقیق‌های نامید که تاکنون در ارتباط با موضوع تحقیق و اهمیت آن در نهادهای علمی نگاشته شده است. در مجموع همان‌گونه که گذشت باید گفت تا آن‌جایی که نویسنده بررسی نموده است، به نظر می‌رسد که تاکنون تحقیق مستقلی در ارتباط با عنوان این مقاله یعنی اهمیت تحقیق در تحصیلات عالی و راهکارهای تقویت آن هم از منظر تحصیلات عالی افغانستان و با بهره‌گیری از رویکرد نظری صورت نگرفته است.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق روش تبیینی - تحلیلی است، البته شیوه گردآوری اطلاعات در این تحقیق از طریق (مصاحبه و پرسش‌نامه) بوده که به شکل کیفی تحلیل گردیده است.

جامعه آماری

جامعه آماری این تحقیق شامل اعضای کادر علمی (۱۷۱ نفر استاد) ۹ پوهنتون دولتی^۲ مشخصاً پوهن‌های تعلیم و تربیه، انجیری، حقوق و شرعیات اند؛ هم‌چنین مصاحبه با دو کارشناس در حوزه علوم انسانی می‌باشد.

۱. ممکن آثاری در این خصوص نگاشته شده باشد مانند پایان نامه ماستری پوهنتون تعلیم و تربیه کابل - که بخشی از آن پایان نامه به صورت عموم اختصاص به چالش‌ها و مسائل مربوط به تحصیلات عالی افغانستان دارد که نگارنده نسبت عدم وقت کافی به آن دست نیافته است.

۲. پوهنتون‌های کابل، تعلیم و تربیه کابل، بلخ، پکتیا، فاریاب، تخار، جوزجان، کندز و سمنگان.

روش و تعیین حجم نمونه‌گیری

براساس فرمول کوکران از میان ۱۷۱ نفر استاد که دارای سویه علمی دکترا، ماستر و رتبه‌های علمی پوهاند، پوهنوال، پوهندوی و پوهنمل بوده‌اند. به‌صورت تصادفی، ۳۱ نفر استاد به‌عنوان حجم نمونه‌گیری انتخاب گردیده‌اند. درین تحقیق ضریب اطمینان در سطح ۹۵ فیصد در نظر گرفته شده است که مقدار آن معادل ۱/۹۶ است، دقت احتمالی مطلوب که بیان‌گر میزان تفاوت حد اوسط نمونه از حد اوسط جامعه آماری می‌باشد نیز محاسبه گردیده است. به تمامی آن‌ها پرسش‌نامه‌های کیفی ارسال گردید و نظریات شان مورد تحلیل و تجزیه قرار گرفت.^۳

مفاهیم تحقیق

تحقیق علمی در هر رشته قبل از هرچیز نیازمند ارائه تعریفی دقیق از آن علم است. تعریفی که نشان دهندهٔ رهیافت‌ها، انتظارات و برداشت‌های ما از آن علم و ترسیم‌کنندهٔ حدود و قلمرو آن باشد، طبیعتاً این امر مستلزم آشنایی کافی با مفاهیم بنیادین آن علم و شناخت کامل آن، مؤلفه‌های اصلی و شکل دهندهٔ آن است (ملائی، ۱۳۸۶، ص ۱۷). بدین سبب در این بخش سعی شده مفاهیم کلیدی این نوشتار به معرفی گرفته شود. کلمهٔ تحقیق از زبان عربی گرفته شده که در لغت به معنای بررسی، مطالعه و جستجو کردن آمده است و کلمهٔ تحقیق در فارسی هم معنی و مترادف تحقیق است (آل کجباف، ۱۳۹۸، ص ۲۷). از نظر روش‌شناسی ارائه تعریف دقیق تحقیق، کاری بسیار دشوار است، به همین دلیل میان صاحب‌نظران و اندیش‌مندان اختلاف نظر وجود دارد و نمی‌توان تعریفی جامع و کامل که مورد اتفاق تمام اندیش‌مندان باشد، ارائه نمود. با این وصف برخی از تعاریف تحقیق را متذکر می‌شویم: «تحقیق عبارت است از بررسی علمی از پدیده‌ای که شامل جمع‌آوری اطلاعات، ارائه، تجزیه و تحلیل داده‌های که همراه با تعقل و تفکر باشد» (Calmorin.L.1993: 1). به باور جان دیویی «تحقیق عبارت است از تغییر کنترل و هدایت شده یک موقعیت غیر ثابت یا نامعین به موقعیتی که از لحاظ مشخصات و روابط کاملاً معین و ثابت است و در وضعی قرار دارد که عناصر موقعیت اصلی یا اولی به‌صورت کل متحد تغییر یافته‌اند» (شریعت‌مداری، ۱۳۷۴، ص ۶۷). کرلینجر در تعریف تحقیق معتقد است: «تحقیق علمی، بررسی نظام‌یافته، کنترل شده‌ی تجربی و انتقادی در مورد پدیده‌های طبیعی است که روابط احتمالی بین پدیده‌ها به‌وسیله نظریه و فرضیه هدایت می‌شوند» (فرد، ۱۳۷۴، ص ۳۱). کلمه تحقیق در لاتین (Research) در قالب معنای لغوی جستجو، تفحص و در مفهوم علمی به معنای استفاده از روش‌های

^۳ محقق درنخست، پرسش‌نامه‌ها و سوالات مصاحبه را به شماره‌های واتس‌اپ اساتید ارسال نموده و سپس پاسخ‌ها را طی ۴۸ ساعت به‌صورت کتبی و صوتی دریافت نموده است.

نظام‌مند برای ارزیابی عقاید کشف تازه به کار گرفته شده است (شاوون و جاهد، ۱۳۹۱، ص ۵۰). از دیدگاه حجازی تحقیق (اسم مصدر پژوهیدن) در معانی عمل پژوهیدن، پی‌جویی، جویایی، بازجستی، جستجو، بازجویی، بازجست، تفحص، بحث، رسیدگی و تحقیق است. تحقیق علمی عبارت از بررسی نظام‌یافته، کنترل شده، تجربی و انتقادی پدیده‌های طبیعی است که روابط احتمالی بین این پدیده‌ها به وسیله نظریه و فرضیه هدایت می‌شود (حجازی، ۱۳۷۴، ص ۶۵). هم‌چنین ورما و برد؛ تحقیق را جستجوی سیستماتیک به منظور کشف دانش قابل پذیرش تعریف کرده‌اند (کرلینجر، ۱۳۹۰، ص ۶۰).

واژه‌ی پوهنتون

پوهنتون را در فرهنگ‌های لغت این‌گونه تعریف کرده‌اند: نهادی برای آموزش عالی که سه ویژگی اصلی دارد: پوهنخی‌ها در رشته‌های گوناگون دانش، تسهیلاتی برای تحقیق استادان و محصلان و رتبه‌های آموزشی که به محصلان و استادان داده می‌شود. به باور دکتور معین پوهنتون جای دانش، محل تعلیم و تعلم و دانش یا مؤسسه علمی وسیع شامل چند پوهنخی و مؤسسه باشد (فرهنگ فارسی معین واژه پوهنتون).

پیشینه پوهنتون در جهان

پیشینه تاریخی پوهنتون در معنای عام آن به آکادمی (فرهنگستان) افلاطون در یونان باستان و حتی کالج‌های برای تربیت مدیران حکومتی در چین باستان بر می‌گردد. در سده‌های میانه میلادی، نهادهای آموزش عالی به صورت نهادهای صنفی و حرفه‌ای از تحولات جدید شهرنشینی، اقتصاد بازرگانی و آفاق معرفتی آن دوره ناشی شدند. نخستین پوهنتون‌ها در قرون وسطا مانند بولونیا، پاریس، تولوز، آکسفورد، کیمبریج، سالامانکا، لیسبون، اوپسالا، کپنهاگ، گلاسکو و آبردین در پی چنین روندی و پس از آشنایی با مساجد و مدارس جامع جهان اسلام، به‌ویژه در غرب آن به وجود آمدند. درواقع؛ شکوفایی مراکز تحصیلات عالی در جهان اسلام علاوه بر آن‌که اندیشه تأسیس نهاد پوهنتون را در جهان غرب به وجود آورد، سنت‌های آن نیز الهام‌بخش پوهنتون‌های اروپا بود. افزون بر آن، سازمان‌دهی مدارس عالی و پوهنتون‌ها در جهان اسلام، مانند تقسیم‌بندی پوهنخی‌ها و نیز شیوه تدریس و برنامه‌های درسی آن سرمشق اروپائیان قرار گرفت (منصوری، ۱۳۸۰).

پیشینه پوهنتون در جهان اسلام

دانش در جهان اسلام سه دوره تاریخی داشته است: دوره طلایی، دوره انحطاط و دوره بیداری. در دوره طلایی و شکوفایی دانش (دوره رونق آن سده چهارم تا هفتم)، به دلیل رقابت ناشی از تعارض قدرت‌های مختلف، فرصتی ولو مستعجل به نفع علم در جهان اسلام پدیدار شد که دانش‌مندان غیرمسلمان هم بر

آن تأثیرگذار بودند؛ اما در این دوران به رغم شکوفایی علم و دست‌آورد‌های علمی متفکران مسلمان به‌ویژه در شهرهای بغداد، دمشق، قاهره و قرطبه، نهادهای علمی چندان مستقل و پایداری به‌وجود نیامدند و نهادهای اندک موجود نیز ضعیف و آسیب‌پذیر باقی ماندند. به‌نظر برخی محققان، شکوفایی علم در این دوره از سطح نخبگان برجسته به سطح نهادهای علمی و پوهنتونی قوی، مستقل و پایدار توسعه پیدا نکرد (منصوری، ۱۳۸۰).

پیشینه پوهنتون در افغانستان

با کسب استقلال افغانستان از امپراتوری بریتانیا در سال ۱۹۱۹م نهضت علمی و ادبی مدرن آغاز شد و افغانستان روابط فرهنگی خود را با دنیای جدید برقرار کرد (آهنگ، ۱۳۴۹، ص ۳). برای نخستین‌بار انجمن‌های ادبی، تاریخی، جراید و پوهنخی‌ها تأسیس شد، بر همین اساس پوهنتون کابل به‌عنوان اولین نهاد آموزش عالی در افغانستان، در نوامبر ۱۹۳۲ با تأسیس پوهنخی طب ایجاد شد و به تدریج با پوهنخی‌های جدید توسعه یافت. پوهنتون کابل در طی سال‌های (۱۹۳۲ - ۱۹۷۸) پیشرفت‌های خوبی داشته و تغییرات مهمی را شاهد بوده است. در این دوره، سیستم آموزش عالی مدرن افغانستان در هسته پوهنتون کابل ایجاد شد. به دنبال تأسیس پوهنخی طب (۱۹۳۲) و توسعه ساختاری پوهنتون کابل گسترش یافت. پوهنخی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون کابل در سال (۱۹۳۸)، پوهنخی علوم (۱۹۴۲)، پوهنخی ادبیات (۱۹۴۴)، پوهنخی حقوق و شرع (اسلامی) (۱۹۵۱)، پوهنخی زراعت و مهندسی (۱۹۵۶)، پوهنخی اقتصاد (۱۹۵۸)، پوهنخی فارمسی (۱۹۵۹) و پوهنخی هنر در سال (۱۹۶۶) تأسیس شدند. با تأسیس این پوهنخی‌ها، زیرساخت‌های لازم نیز ایجاد شد و تقریباً ۵۰٪ زیرساخت‌های موجود پوهنتون کابل در این دوره ایجاد شد، به مرور زمان تأسیس کتابخانه‌ها، لابراتوارها و مراکز تحقیقی، توسعه جامع بین‌المللی‌سازی، ظرفیت‌سازی اساتید، رشد تحقیق علمی، ایجاد نشریه‌ها و... در این دوره صورت گرفت. در سال‌های نخست، پوهنتون از جایگاه بالایی در منطقه برخوردار بوده است، تا جایی‌که محصلان خارجی از خاور میانه، آسیای میانه، اروپای شرقی و ایالات متحده در این پوهنتون مصروف تحصیل بوده اند (<https://ku.edu.af/dr>).

یافته‌های تحقیق

با تجزیه و تحلیل پرسش‌نامه‌های اعضای کادر علمی پوهنتون‌ها و پیاده‌سازی متن مصاحبه با کارشناسان حوزه تحقیق، براساس یک نظم منطقی در نخست موانع و چالش‌های موجود در تحصیلات عالی افغانستان شناسایی و بعد عوامل آن به‌صورت شماره‌وار بیان گردیده است که به شرح ذیل‌اند:

۱. عوامل فرهنگی

عوامل فرهنگی را می‌توان به دو قسمت تقسیم کرد، عوامل داخلی در پوهنتون‌ها و عوامل بیرون از پوهنتون (مردم و جامعه) اشتراک‌کنندگان، بدون تفکیک مرز این دو عامل به آن اشاره کرده‌اند، تقریباً ۸۵٪ پاسخ‌دهندگان بدین باور هستند که عوامل فرهنگی نقش اساسی در رشد و تکامل جامعه علمی افغانستان دارد. به ادعای آن‌ها، بی‌ارزش شمردن تحقیق به مثابه یک کار حیاتی و مفید سبب کندی روند تحقیق علمی میان اعضای کادر علمی گردیده است. در ضمن مشکلات عمومی جامعه (فقر، پایین بودن سطح دانش جامعه، جنگ، بیکاری و...) سبب شده تا مردم به مطالعه و دریافت آثار تحقیقی علاقه نگیرند، هم‌چنان برخی از پاسخ‌دهندگان عدم فرهنگ تحقیق (به دلیل سنتی بودن جامعه و طرز فکر مردم) و نبود امنیت صلح و ثبات پایدار در طی چهار دهه گذشته را بزرگ‌ترین مانع برای برنامه‌های تحقیقی تحصیلات عالی افغانستان دانسته‌اند، آنان عدم توجه به زندگی نخبگان و محققان و عدم ارج‌گذاری به محصولات تحقیقی را سبب فرار نخبگان از افغانستان می‌دانند.

۲. عوامل اقتصادی

در حدود ۹۹ فیصد پاسخ‌دهندگان به‌طور عموم به این موضوع اذعان نمودند که مشکلات اقتصادی از جمله، نبود بودجه‌ی کافی جهت انجام تحقیق علمی را از موانع اساسی تحقیق در میان اعضای کادر علمی دانسته‌اند، به باور ایشان نبود مراجع حامی و تمویل‌کننده برای انجام برنامه‌های تحقیقی، عدم حمایت‌های مادی و معنوی از محققان، عدم ارج‌گذاری به محقق و کارهای تحقیقی، از همه بزرگ‌تر و خطرناک‌تر، حاکمیت مطلق فقر سبب کندی و ضعف روند تحقیق علمی گردیده است، برخی ایشان عدم پرداختن امتیازات مادی برای مقالات علمی و ناچیز بودن معاشات استادان را سبب کندی تحقیق علمی دانسته و ادعا کرده‌اند که معاش استادان خیلی ناچیز بوده و کفاف زندگی اعضای کادر علمی را نمی‌کند، بدین سبب از لحاظ ذهنی استادان آمادگی تحقیق علمی نمی‌باشند، چون بسیار از آنان توان خرید یک پایه کامپیوتر لب‌تاپ و فعال‌سازی یک بسته اینترنتی را ندارند، علاوه بر این موارد، پاسخ‌دهندگان عدم لابراتورهای مجهز، کتابخانه‌های تخصصی، برگزاری کارگاه‌ها و نشست‌های علمی را نیز کم‌بود منابع اقتصادی دانسته‌اند.

۳. عوامل اداری

حدوداً ۸۰ فیصد پاسخ‌دهندگان بروکراسی حاکم در تحصیلات عالی افغانستان را به‌عنوان یک عامل بازدارنده در تحقیق علمی می‌دانند، محدودیت‌های اداری به‌ویژه در جذب استادان همکار، زمان‌گیر بودن طی مراحل دوسیه‌های کادری، عدم هماهنگی میان پوهنتون‌ها، عدم همکاری پوهنتون‌های بزرگ

و قدیمی با پوهنتون‌ها و مؤسسات تحصیلات عالی جدید، برخی پاسخ‌دهندگان اذعان داشتند که پوهنتون‌های قدیمی کارهای تحقیقاتی پوهنتون‌ها و مؤسسات جدید را به چالش می‌کشند، به‌عنوان مثال: اکثر اوقات مقالاتی را که برای تقریظ می‌فرستند، آن‌ها تلاش می‌کنند مقالات شان را به گروگان بگیرند و سعی می‌نمایند تا اسم شان را در کنار نویسنده اصلی بنویسند، این موارد به شدت استادان نوکار را نسبت به تحقیقات علمی بی‌انگیزه کرده است.

۴. عوامل روشی

به عقیده ۸۵ فیصد پاسخ‌دهندگان، یکی از عوامل و چالش‌های عمده فراراه تحقیق علمی در اعضای کادر علمی مشکلات روشی می‌باشد: آنان مدعی‌اند، نبود یک راهکاری واضح که استادان بتوانند در مطابقت به آن تحقیق علمی خویش را انجام دهند، سبب شده تا کم‌تر به مسایل تحقیقی علاقه گیرند، هم‌چنین ادعا کردند، آن‌چه امروزه به‌عنوان روش تحقیق در تحصیلات عالی افغانستان رایج است، مختص روش علوم تجربی است نه سایر علوم، به‌باور آنان، روش کنونی در تحصیلات عالی به‌صورت سلیقه انتخاب شده است و یک اشتباه بزرگ است؛ زیرا با توسل به این روش، بسیاری محققان از کارهای علمی خویش نتیجه مثبت به‌دست نمی‌آورند؛ اما دکتر میرویس بلخی وزیر اسبق معارف افغانستان بدین باور است: «در افغانستان، اعضای کادر علمی متأسفانه روش‌شناسی و روش تحقیق را به‌عنوان علم و مهارت دست کم گرفته‌اند و توجه نمی‌کنند. هم‌چنین روش‌شناس در کلیات علوم اجتماعی و سایر رشته‌ها نداریم. این موضوع سبب شده که تحقیق و روش تحقیق را در پوهنتون‌ها به‌صورت خوب و درست درک نکنیم. به ادعای دکتر بلخی: تمام پایان‌نامه‌ها و کتاب‌های که در افغانستان نوشته می‌شود اساس روش‌شناسی‌اش مشکل داشته است. بنابراین در افغانستان ادبیات تحقیق، مباحث هستی‌شناختی، مباحث معرفت‌شناختی، مباحث روان‌شناختی، انسان‌شناختی و حجت‌های اساسی تحقیق را نمی‌دانیم، بلکه به مضمون تحقیق به‌عنوان یک کار تجربی با یک فارمت مشخصی از تحقیق و پایان‌نامه‌نویسی که وجود دارد، نگاه می‌کنیم و برای محصلین انتقال می‌دهیم، به همین سبب (فقر روشی) کلان‌ترین مشکل در حوزه تحقیق علمی است»^۴.

۵. عوامل کیفی

در حدود ۷۰ فیصد پاسخ‌دهندگان به این باور اند که یکی از عوامل مهم در روند کندی تحقیق علمی میان اعضای کادر علمی، ناشی از مشکلات کیفی است؛ مصروفیت بیش از حد استادان علاوه بر تدریس، حجم بالای کارهای اداری مانند: شقه نویسی، ترتیب و تهیه نتایج و عضویت در ده‌ها کمیته

^۴. متن مصاحبه با دکتر میرویس بلخی در ضمیمه شماره دوم گنجینه شده است.

داخلی در سه سطح (پوهنتون، پوهنځی و دیپارتمنت) سبب سرگردانی و تلف اوقات استادان گردیده و فرصت تحقیق را از ایشان گرفته است، درحالی که می توان برای هر دیپارتمنت مدیر یا مدیران تعیین کرد و وظیفه استاد را به تدریس و تحقیق محدود ساخت، حدوداً ۷۵ فیصد پاسخ دهندگان از ریاست تضمین کیفیت و اعتباردهی شاکی بودند و ادعا نمودند که این اداره هدف را قربانی وسیله کرده است. در حدود ۶۰ فیصد پاسخ دهندگان ادعا نموده اند که اعضای بوردهای علمی در ریاست تحقیق و تألیف وزارت تحصیلات عالی، تنها شکلیات را لحاظ می نمایند، مانند چکیده، هدف، سؤالات تحقیق و یافته ها، آنان هیچ گاهی محتوای را به صورت دقیق بررسی نمی کنند که آیا اهداف مطابق سؤالات طراحی شده، آیا تحقیق دارای مفاهیم جدید علمی است، آیا بین مسئله تحقیق و اهداف و سؤالات تحقیق کدام ارتباط مفهومی و معنای وجود دارد. اکثر پاسخ دهندگان بدین باور بودند که به تحقیقات انجام داده شان ترتیب اثر داده نمی شود.

۶. رسانه های اجتماعی

محمد عبدالقاهر بغلاتی، مدرس و محقق علوم دینی یکی از عوامل در روند تحقیقات علمی را مشغولیت بیش از حد برخی اعضای کادر علمی، نخبگان و محصلان در رسانه های اجتماعی به ویژه فیسبوک، توئیتر و سایر برنامه های سرگرم کننده در فضای مجازی می داند و معتقد است که سرگرمی بیش از حد در فضای مجازی سبب کندی در روند تحقیقات علمی در تحصیلات عالی و کشور گردیده است^۵، در ضمن به باور بغلاتی، اختلاط بدون قید و شرط میان زنان و مردان در مؤسسات تحصیلات عالی نیز سبب کندی تحقیق علمی بوده است، هم چنین ایشان تحولات سیاسی از جمله تغییر رژیم ها را نیز یکی از عوامل آسیب زا در عرصه تحقیق علمی در کشور دانسته اند.

۷. اصلاح نگرش

۵۰ فیصد پاسخ دهندگان بدین باور بودند که مشکل و مانع اصلی فراراه تحقیقات علمی در افغانستان، نگرش حاکم در تحصیلات عالی افغانستان است؛ به عنوان مثال: ساختار کنونی تحصیلات عالی آموزش محور است نه تحقیق محور، درحالی که امروز از ویژگی پوهنتون های مدرن، آموزش و تحقیق است، نه محض تدریس، حتی برخی پیشنهاد داده اند که اسم وزارت تحصیلات عالی افغانستان به «وزارت تحصیلات و تحقیقات» تغییر نام یابد.

^۵. متن مصاحبه با محمد عبدالقاهر بغلاتی در ضمیمه شماره سوم گنجینه شده است.

۸. عدم مهارت در انجام تحقیقات علمی

۷۵ فیصد پاسخ‌دهندگان باور شان این است که کمیت قابل توجهی از اعضای کادر علمی، مهارت انجام تحقیقات علمی را ندارند، هم‌چنین عدم تسلط به زبان‌های معتبر خارجی و عدم آشنایی فراگیر و جامع با روش‌های جدید تحقیق را نیز از جمله موانع انجام تحقیقات علمی می‌دانند.

راهکارها

مرکز اصلی تحقیق علمی، پوهنتون‌ها و نهادهای آکادمیک است، در پوهنتون‌ها با استعانت میتودولوژی می‌توان راه صد ساله را یک‌شبه پیمود و سرعت دست‌آوردهای بشری در چندین دهه‌ی اخیر نیز مؤید همین ادعا است (غلامرضا، بیتا، ص ۸۷). حمایت همه‌جانبه از تحقیقات علمی از مجرای قانون (تخصیص بودجه، فراهم‌سازی امکانات و حمایت از امتیازات مادی و معنوی تحقیق و محققان) آزادی کامل رأی و اندیشه در ارائه تحقیقات، مکلف‌ساختن کادر علمی برای انجام پروژه‌های تحقیقاتی و رونمایی و بزرگ‌نمایی از دست‌آوردهای آن‌ها، ایجاد مراکز علمی تحقیقاتی در حوزه‌های مختلف، تشویق و تقدیر محققین تا زمانی که ما به انسان‌های آگاه که در پوهنتون‌ها و مراکز علمی پرورش می‌یابند، دست پیدا نکنیم، جامعه ما به توسعه مطلوب دست نخواهد یافت (ژوزف، بی‌تا، ص ۶۵). استادان علاوه بر تدریس، نقش مؤثری در تحقیق علمی دارند. در دنیای امروز در مقایسه به گذشته پوهنتون‌ها دارای ویژگی‌های ذیل می‌باشند: آزادی در بخش‌گوناگون آموزشی و تحقیقی؛ استاد محوری؛ استقلال مالی و دست‌باز در هزینه‌کردن درآمدها و مصارف و استقلال اداری، آزادی در انتخاب رهبری و استادان از مشخصه‌های پوهنتون‌های دنیای مدرن است. حالا در مقایسه با دنیای مدرن در افغانستان برای این‌که تحقیق علمی به یکی از ویژگی‌های مورد نیاز پوهنتون‌ها رایج شود، به اقدامات بیش‌تری نیاز است؛ ما نیازمند تعامل گسترده‌تر میان دانش‌مندان و محققین، نقد و بررسی آرا و تبادل افکار، حرفه‌یی شدن و توجه به اخلاقیات در اجتماعات علمی هستیم (قانع‌ی راد، ۱۳۸۱، ص ۵۵). ارزش‌مندترین اندیشه، سرمایه‌ای است که برای انسان‌ها سرمایه‌گذاری شود (عماد زاده، ۱۳۸۵، ص ۲۳). فیلسوفان یا مردان متفکر، مردانی که حرفه آن‌ها انجام کاری نیست به‌جز تحقیق در باره همه موضوعات علمی می‌باشد (شاه‌آبادی، ۱۳۸۰، ص ۱۴). حالا جهت رشد تحقیق علمی در تحصیلات افغانستان به‌صورت مشخص موارد زیر به‌گونه پیشنهاد ارائه می‌گردد:

۱. اولویت‌بندی در تحقیق علمی؛
۲. ایجاد هماهنگی بین محققین و پوهنتون‌ها در سطح کشور و بیرون از کشور؛
۳. مرتبط ساختن صنعت با تحقیق؛

۴. هم‌چنین ایجاد مراکز علمی تحقیقاتی مجهز در سطح پوهنتون‌ها و زون‌ها در حوزه‌های مختلف علوم و فراهم‌سازی امکانات زیربنایی؛ زیرا تسهیلات ناکافی و عدم دانش کافی در مورد روش‌های تحقیق، باعث کم‌توجهی اعضای کادر علمی نسبت به امر تحقیق است (بکرانی، ۱۳۷۳). برگزاری کنفرانس‌ها و کارگاه‌های تحقیقی منطقه‌ای و بین‌المللی؛
۵. محدود ساختن موضوعات تحقیقی به محورهای تکراری از دیگر شیوه‌های کنار گذاشتن و نه پرداختن به مسائل مبتلا به تحقیق علمی است (شفیعی، ۱۳۹۴، ص ۲۲۹).
۶. فراهم نمودن منابع تحقیق و ایجاد کتابخانه‌ها در سطح کشور؛
۷. ایجاد یک مرکز ملی تحقیقات علمی معیاری در مرکز که حداقل توانایی رقابت با کشورهای همسایه را داشته باشد؛
۸. با نگاهی به کشورهای پیشرفته‌ای مانند جاپان می‌بینیم که در گزینش و انتخاب استادان نهایت سعی و اهتمام را به عمل می‌آورد. در این کشور «استادان بر حسب یک سنت دیرین از میان افراد با صلاحیت از نظر اخلاقی، شخصیت و دانش انتخاب می‌شوند و جامعه جاپان استادان را مظهر تقوا و فضایل اخلاقی و کمالات انسانی می‌داند و او را «سن سی» یعنی فردی قابل احترام که از نظر اخلاق از دیگران برتر است، می‌نامد (آقا زاده، ۱۳۸۲، صص ۱۸۰ - ۱۷۹). براین اساس باید به دنبال کسانی رفت که صلاحیت و شایستگی لازم علمی را داشته باشند؛
۹. یک هفته یا یک روز به‌عنوان تحقیق انتخاب شود، مانند هفته مبارزه با مواد مخدر یا روز استقلال ... و در این هفته محققان تشویق مادی و معنوی شوند و آثار محققان به نمایش گذاشته شود؛
۱۰. تدوین متون درسی مورد نیاز رشته‌های تحصیلی در معارف با همکاری وزارت معارف و سایر نهادهای مرتبط؛
۱۱. چاپ و نشر آثار تحقیقی اعضای کادر علمی پوهنتون‌ها؛
۱۲. رهبران تحصیلات عالی افغانستان لازم است در بخش فعالیت خود از توانایی‌های ممتازی برخوردار باشند تا بتوانند پوهنتون‌ها را به‌شکلی بهتر رهبری نمایند (علاقه بند، ۱۳۸۸، ص ۹۴) رعایت اصل شایسته سالاری در تحصیلات عالی افغانستان، انجام تحقیق علمی گسترده را تضمین می‌کند؛
۱۳. حمایت از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های علمی محصلان و ارزیابی فعالیت‌های تحقیقی اعضای کادر علمی بر مبنای معیارهای جهانی تحقیق؛
۱۴. اتخاذ تدابیر رسمی برای حمایت از استادان محقق، مانند ایجاد شهرک استادان و اعطای بورس‌های تحقیقی؛

۱۵. برگزاری سمینارها و کنفرانس‌های علمی برای اعضای کادر علمی و محصلان و ترغیب آن‌ها به انجام فعالیت‌های تحقیقی و نشر کتب علمی و فعالیت‌های تحقیقی استادان. شفيعی مطهر معتقد است، ملتی که تحقیق را قدر می‌داند و محقق را به صدر می‌نشاند و جامعه‌ای که فکر و فرهنگ را پاس می‌دارد، و فرهیختگان را پاس می‌گذارد، اگر کالای فکری و فرهنگی در جامعه ما غریب نبود، فرهنگ آفرینان متفکر نیز نبودند و اگر ارزش عنصر تحقیق شناخته شده بود، محققان نیز عزت و کرامت می‌یافتند؛ زیرا تا فرهنگ تحقیق در عمق باور نهادینه نشود، اعتبارات تخصیص یافته هم صرف تشریفات زاید می‌شوند (شفيعی مطهر، ۱۳۸۱، ص ۳۴).

مناقشه

براساس یافته‌های این تحقیق به چند عامل مهم اشاره شد، اول عوامل فرهنگی از جمله بی‌ارزش شمردن تحقیق به مثابه یک کار حیاتی و مفید که سبب کندی در روند تحقیق علمی میان اعضای کادر علمی گردیده است. تحقیقات مشابه در کشور همسایه نیز این امر را می‌رساند، در جامعه‌ای که تفکر و اندیشه علمی جایگاه شایسته خود را نداشته باشد، متفکران و اندیش‌مندان از متن به حاشیه رانده شده و راه انزوا و خاموشی یا مهاجرت و گریز را بر می‌گزینند و عرصه را به افراد سطحی‌نگر و می‌گذارند (شفيعی مطهر، ۱۳۸۱، ص ۵۳). هم‌چنین دومین عامل نشان می‌دهد که عامل اقتصادی نقش کلیدی در کندی روند تحقیق میان اعضای کادر علمی داشته. عدم حمایت‌های مادی و معنوی از محققان، عدم ارج گذاری به محقق و کارهای تحقیقی و مطلق فقر سبب ضعف روند تحقیق علمی گردیده است. در ضمن به عوامل چون اداری، روشی، کیفی، رسانه‌های اجتماعی، اصلاح نگرش و عدم مهارت برخی اعضای کادر علمی در انجام تحقیق علمی اشاره شده است. تحقیقات همانند در منطقه از چنین وضعیتی حکایت دارد، توجه به شاخص‌های مالی، نیروی انسانی، شاخص‌های عملکردی، شاخص‌های بهره‌وری نتایج تحقیقات، شاخص‌های تحقیقی و نسبت‌های آن (نسبت اعتبارات تحقیقاتی به بودجه تحقیق، تعداد محققان، تعداد کتب منتشره و نسبت اعتبارات تحقیق) از وضعیت ناخوشایندی حکایت دارد (قورچیان، ۱۳۸۳، ص ۴)، سالانه هزاران پایان‌نامه و مقاله در پوهنتون‌ها و مؤسسات تحصیلات عالی به رشته‌ی تحریر در می‌آید و پس از اتمام در قفسه‌های کتابخانه‌ها یا بانک‌های اطلاعاتی خاک می‌خورند (مرادیان، ۱۴۰۰، ص ۲۵۴)، درحالی‌که برای بهره‌جستن از آن‌چه تحقیق نامیده می‌شود، لازم است در نخست کاربرد تحقیق انجام گرفته را در سطح پوهنتون‌ها و نهادهای آکادمیک بازشناسی و موانع موجود بر سر راه تحقیق زیربنایی را نشانه‌گذاری کنیم، بدون تردید آن‌چه امیدواری پوهنتون‌ها و نهادهای تحصیلی را برای گرایش به تحقیق قوت می‌بخشد، گذار از دوره بحران کنونی است، فعل و انفعالاتی که می‌تواند به این روحیه خاتمه

بخشد، نتایج مستند و مستدل تحقیق کاربردی استادان است، شمار تحقیق انجام گرفته در بخش‌های نظری و تجربی نشان می‌دهد که خوشبختانه اعضای کادر علمی پوهنتون‌های افغانستان در راستای این مسیر گام‌های مؤثری برداشته‌اند و دست‌آوردهای درخشانی به‌دست آورده‌اند. علاقه‌مندی برخی استادان جوان به انجام طرح‌های تحقیقی در بخش تألیف و ترجمه سایت وزارت تحصیلات عالی بیان‌گر این ادعا است که در صورت مهیا بودن زمینه رشد و بالندگی در عرصه‌های علمی و صنعتی در آینده‌ای نه چندان دور شاهد پیروزی‌های چشم‌گیری در این بخش‌ها خواهیم بود، با این همه به همان نسبت که از مقوله طرح‌های تحقیقی دور می‌شویم و به وادی مطالعات نظری و تحلیلی پا می‌نهم، شاهد تحرکی نه چندان دل‌گرم‌کننده و صعودی‌کند هستیم، کندروی ما در عرصه تحقیق نظری موجب شده است که بسیاری از تصمیمات اتخاذ شده در مقولات علوم بشری و به تبع آن مباحث فرهنگی با پیچیدگی و ابهام همراه باشد. برخی بر این باورند که ضعف در این بخش از تحقیق، از این واقعیت نشأت می‌گیرد که موضوع‌های تحقیق در راستای مقتضیات پوهنتون‌ها و نهادهای آکادمیک گزینش نشده و در نتیجه از ارزش کاربردی قابل انتظار، بی‌بهره است، عده‌ای نیز می‌پندارند که توجه جلدی در امر تحقیق علمی معطوف به بخش‌های تجربی است و علاقه‌مندی در این بخش به مراتب بیش‌تر نسبت به رشته‌های تخصصی علوم نظری، به‌ویژه علوم بشری است؛ اگرچه هر دو نظریه بخشی از واقعیت را بازگو می‌کنند؛ اما یکی از واقعیت‌هایی که نیاز به تشریح بیش‌تری دارد، این است که بسیاری از موضوع‌های گزینش شده برای تحقیق در چهارچوب یک برنامه‌ی مدون، برگزیده نشده و همین سبب شده است که گزینه‌های تحقیق سلیقه‌ای و در محدوده ترفیع استادان به رتب علمی باشد، افزون بر آن، به دلیل این‌که هیچ نهاد تحصیلات عالی در افغانستان معاصر تاکنون، کار نیازسنجی تحقیق علمی را عهده‌دار نبوده، مصارف مالی در انجام این‌گونه تحقیقات نه تنها نیازی از مسائل موجود در آن پوهنتون‌ها را در کوتاه مدت حل نمی‌کند، بلکه هر موضوع چندبار بیهوده بررسی و تحقیق می‌شود. گذشته از نبود یک مرکز منسجم کنترل‌کننده تحقیق علمی در افغانستان، عامل دیگری که متأسفانه مانع عمده‌یی در راه پیش‌برد امر تحقیق در کشور است و آن عبارت است از حضور برخی محقق‌نماهای که به‌جای فهم عمیق مسایل و درک اهداف متعالی، تحقیق علمی را به تجارت شخصی تبدیل کرده‌اند. در این شرایط ضروری است برای بهره‌برداری بهتر از توان تحقیقی پوهنتون‌ها در کشور، به اعضای کادر علمی و استادان نوکار میدان عمل داده شود و ناهمواری‌های موجود از سر راه برداشته شود. این امر شدنی نیست؛ مگر این‌که رهبری وزارت تحصیلات عالی امارت اسلامی افغانستان با تمرکز اجرایی در یک مرکز مشخص از پراکندگی طرح‌های

تحقیقی و صرف هزینه‌های موازی ممانعت به عمل آورند و با تعیین اولویت‌های کاربردی، به تشخیص استادان محقق و متعهد، از انجام تحقیق خام پرهیز کنند.

نتیجه‌گیری

نگاهی دقیق و عمیق به اهمیت تحقیق در تحصیلات عالی به‌عنوان نهاد مرجع در جهت توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی افغانستان، ایجاب می‌نماید که به‌طور جدی به مقوله تحقیقی علمی ارائه شده در تحصیلات عالی افغانستان پرداخته شود. تحقیق علمی مهم‌ترین معیار برای توسعه تحصیلات عالی افغانستان است، موضوع تحقیق علمی در اکثر نهادهای علمی جهان به یکی از مفاهیم اساسی در سیاست‌گذاری‌های کلان تحصیلی تبدیل شده است و از این‌رو تحقیق علمی به منزله مرحله مهمی از تاریخ تحولات تحصیلات عالی مطرح شده است. تحقیق علمی در حال حاضر یکی از محورهای اصلی همه مباحث تحصیلات عالی است و ارتقای آن مهم‌ترین وظیفه وزارت تحصیلات عالی افغانستان است. مفهوم تحقیق در تحصیلات عالی مفهومی چندپهلوی است، به همین دلیل معیارهای متفاوتی برای قضاوت درباره تحقیق علمی در پوهنتون‌های کشور معرفی شده است. انجام تحقیق علمی تغییرات مطلوب و موفقیت‌آمیز در پوهنتون‌های افغانستان مساعد می‌گرداند، درحالی‌که تحقیق معیاری شامل ابعاد بررسی و جستجو، آمارگیری، انجام تجارب لابراتوری توسط اعضای کادر علمی پوهنتون‌های افغانستان جهت رشد و توسعه دانش می‌باشد. در حال حاضر مشکلات اساسی تحقیق علمی را می‌توان در دو بخش، بیرونی و درونی طبقه‌بندی کرد که مانع ارتقای تحقیق علمی در نهادها و پوهنتون‌های کشور می‌شوند. مسائلی مانند، توسعه نیافتگی کشورهای جهان سوم و تحولات روزافزون علوم و فن آوری جوامع پیشرفته و در حال توسعه، متکی بودن هزینه‌های تحصیلات عالی به دولت و افزایش سطح توقعات مردم برای مطالبه آن، کمبود منابع مالی برای ساخت، تجهیز و اداره پوهنتون‌ها، پیچیدگی روش‌های جلب مشارکت مردم در امور تحصیلات عالی را می‌توان بخشی از مشکلات بیرونی بر شمرده و مسایلی از جمله روش‌های فعلی گزینش، جذب و تربیت کادر علمی در پوهنتون‌ها، ناکارآمدی شیوه انتخاب آمران و رؤسای ناکارآمدی نظام تفتیش و تضمین کیفیت، نظارت و ارزشیابی علمی از برنامه‌ها، طرح‌ها، روش‌ها و عملکردها، کم‌ارزش بودن برنامه‌های درسی موجود، به علت مبتنی نبودن بر نتایج تحقیق علمی و عدم انطباق با دانش روز، پایین بودن سواد علمی برخی اعضای کادر علمی و عدم انگیزه و علاقه آن‌ها برای تحقیق علمی از مهم‌ترین مشکلات بخش درونی تحصیلات عالی است. نگارنده در حد و سطح علمی و تجربی خویش راهکارهایی را جهت بهتر شدن تحقیق علمی پیشنهاد کرده است. از جمله راهکارهایی هم‌چون تجهیز لابراتوارها و مکان‌های تحصیلات عالی به امکانات و تجهیزات متنوع از

جمله مواد ممد درسی؛ فراهم کردن امکانات تحقیق علمی، مشاوره و راهنمایی استادان نوکار و محصلان و تدوین سیاست‌های پیشرفت و ترقی آنان؛ به حداقل رساندن تراکم ساعت درسی بیش از حد لوايح و مقررات استادان، در پوهنتون‌ها علی‌الخصوص برای استادان نوکار؛ برنامه‌ریزی در جهت تقویت همکاری و مشارکت شرکت‌ها و نهادهای صنعتی برای کمک به ارتقای کیفیت تحقیق علمی، از جمله برگزاری متواتر ورکشاپ‌های آموزشی؛ توجه و تأکید عملی به اجرای کامل تحقیق علمی توسط اعضای کادر با توجه به نیازهای جامعه را در زمره راهکارهای جهت بهتر شدن کیفیت تحقیق علمی ارائه کرده است که تحصیلات عالی افغانستان می‌تواند با مدیریت کارآمد و مؤثر، موارد پیشنهادی را جهت ارتقای کیفیت تحقیق علمی اجرا نماید. هم‌چنین راهکارهایی هم‌چون: تخصیص بودجه و منابع مالی کافی جهت انجام تحقیق علمی از طرف دولت؛ تعیین اهداف تحقیقی مختلف براساس نیازهای جامعه، علوم معاصر و واقعیت‌های حاضر و پرهیز از هرگونه آرمان‌گرایی تخیلی در انتخاب اهداف تحقیقی؛ استفاده از تجارب تحقیقی سایر نهادهای علمی و ادارات جهت کیفیت بخشی به تحقیق علمی، از جمله استفاده از تجارب محققان در فرایند تدریس تحقیق؛ تأمین معیشت مالی استادان و نیازهای آنان و نیز اعتباربخشی به شغل استادی موازی با سایر مشاغل رسمی؛ تغییر نگاه مصرفی به تحصیلات عالی و پوهنتون‌ها به نگاه سرمایه ملی؛ توجه به اصل تمرکززدایی نظام‌های تحصیلات عالی و تعیین اهداف و سیاست‌های منطقه‌یی نظام تحصیلات عالی هم‌سو با سیاست‌های کلی امارت اسلامی افغانستان در زمره راهکارهای بیرون سازمانی ارائه شده است که تحصیلات عالی افغانستان می‌تواند با تعامل سازنده و مؤثر با سایر نهادهای اجتماعی، نقش مهمی در اجرای آن‌ها داشته باشد.

پیشنهادهات

- نگارنده با توجه به یافته‌های تحقیق، مناقشه و نتیجه‌گیری موارد ذیل را به گونه ویژه پیشنهاد می‌کند:
۱. اصلاح ساختار روش‌های تحقیق: برای هر علم روش‌های خاصی ابداع گردد: روش تحقیق در علوم تجربی، در علوم اجتماعی، علوم شرعی، علوم سیاسی در روابط بین‌الملل و منطقه‌ای.
 ۲. چاپ آثار علمی و تجاری‌سازی نتایج تحقیقات علمی اعضای کادر علمی.
 ۳. تقدیر از محققان برتر؛ اعضای کادر علمی که موفق به انجام تحقیقات بکر و ناب علمی شدند. درمرحله نخست براساس معیارهای مشخص آکادمیک، آثار علمی شان در سطح دیپارتمنت‌ها، پوهنځی‌ها، پوهنتون‌ها، وزارت تحصیلات عالی و بالاخره در سطح کشور شناسایی شود.
 ۴. اعطای جوایز مشخص (علایم و مدال‌های ویژه) به محقق برتر افغانستان، مترجم و مؤلف برتر افغانستان.

۵. ایجاد سامانه (سایت) مشترک و معتبر علمی که جایگاه خود را در منطقه و جهان داشته باشد تا آثار تحقیقی استادان در آن آرشیف شود.
۶. ایجاد پارک‌های تحقیقاتی از طریق فراهم‌سازی تأسیسات زیربنایی، آزمایشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی از طریق تسهیلات قانونی تا بتوان عوامل تحقیقات علمی را از تحقیق تا تولید در یک حلقه جمع کرد^۶.

^۶. امروزه اکثر کشورهای جهان صنعتی جهان دارای پارک‌های معتبر علمی هستند. مانند انگلستان پارک علمی استون، چین پارک علمی هایدن پکن، سوئد پارک علمی چالمرز، اتریش پارک علمی هیگن برگ و برزیل پارک علمی ریودوژانیرو.

منابع

قرآن کریم

- آهنگ، کاظم. (۱۳۴۹). سیر ژورنالیزم در افغانستان، کابل: انجمن تاریخ و ادب.
- آل کجاف، حسین. (۱۳۹۸). روش تحقیق در علم حقوق، تهران: انتشارات جنگل.
- آقا زاده، احمد. (۱۳۸۲). آموزش و پرورش تطبیقی، تهران: انتشارات سمت.
- بکرانی، فریدون. (۱۳۷۳). بررسی نگرش علمی اعضای هیأت علمی پوهنتون در خصوص موانع پیشرفت فعالیت های تحقیقی در پوهنتون صنعتی اصفهان «پایان نامه ماستری، پوهنخی علوم تربیتی و روان شناسی پوهنتون علامه طباطبائی.
- بیکر، ترزل. (۱۳۸۶). نحوه انجام تحقیق اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران: انتشارات نی.
- حجازی، بنفشه. (۱۳۷۴). مختصری درباره کلمات علم و دانش، تحقیق و تحقیق در ادب فارسی، تهران: فصل نامه رهیافت ژوزف، تکوین و توسعه پوهنتون های غرب، ترجمه وهاب کریمی، ناشر: دفتر دانش.
- شاه آبادی، ابوالفضل. (۱۳۸۰). بررسی فعالیت های R-D داخلی و خارجی بر بهروری کل عوامل تولید، رساله دکتورا، پوهنتون تربیت مدرس تهران.
- شریعت مداری، علی. (۱۳۶۸). روان شناسی تربیتی، اصفهان: انتشارات مشعل.
- شاوون، امین حسینی، جاهد، حسینعلی. "شناسایی موانع انجام فعالیت های آموزشی". (فصل نامه علمی و تحقیقی سیاست علم و فن آوری). تهران: مرکز تحقیق سیاست علمی کشور.
- شفیعی مطهر، سیدعلی رضا. (۱۳۸۱). سیمای تحقیق در قاب فرهنگی، تهران: تحقیق نامه آموزشی.
- عماد زاده، مصطفی. (۱۳۸۵). اقتصاد آموزش و پرورش، اصفهان: انتشارات جهاد پوهنتونی.
- علاقه بند، علی. (۱۳۸۸). مقدمات مدیریت آموزشی، تهران: انتشارات پیام نور.
- فرد، ان کرلینجر. (۱۳۷۴). ترجمه حسن پاشا و جعفر نجفی زند، مبانی تحقیق در علوم رفتاری، تهران: انتشارات آوای نور.
- فقیه، نظام الدین. (۱۳۷۲). جایگاه ارزش ها در آموزش و تحقیق های علمی، مجله علوم اجتماعی و انسانی پوهنتون شیراز.
- قورچیان، نادر قلی، آراسته، حمید رضا و جعفری، پریش. (۱۳۸۳). آسیب شناسی و آسیب زدایی تحقیقی کشور، دایره المعارف آموزش عالی، جلد اول، تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری.
- ملائتی توانی، علیرضا. (۱۳۸۶). درآمدی بر روش تحقیق در تاریخ، تهران: انتشارات نی.
- منصوری، رضا. (۱۳۸۰). نشریه رهیافت، پوهنتون و تعریف آن. تهران: انتشارات وزارت علوم، تحقیق و فن آوری.
- مرادیان، مصطفی. (۱۴۰۰). مطالعات هنرهای زیبا، نیم نگاهی به چالش های انتخاب رویکرد در تحقیق. تهران: تحقیقگاه علوم انسانی.